

Fig. 1. Skuldelev. Ydre, set fra sydøst, inden murenes afrensning 1964.

E. M.1962

SKULDELEV KIRKE

HORNS HERRED

En sognepræst er nævnt 14G8 og 1473¹. 15G7 siges patronatsretten at have tilhørt Lave Beck til Forslev, og sognet havde da 46 tiendeydere². Patronatsretten overgik senere til kronen, som 1686 afhændede den til Berte Skeel, enke efter Niels Rosenkrantz til Selsø, tillige med kirketienden og jordegodset³, og i 1700'rne og 1800'rne lå kirken under Selsø. 27. juni 1911 overgik den til selveje.

Helligkilde. Sydligt i sognet, omgivet af stakit og høje træer ligger S. Olavs kilde med stensat kildebrønd. Den søgtes i sin tid meget af syge, og endnu i 1800'rne afholdtes kildemarked hver S. Hans aften. Fattigblok med årstallet 1664.

Kirken ligger højt, omgivet af træer, på en bakkekam nordligt i byen og er synlig viden om. Kirkegården har bevaret sine gamle grænser i syd, nord og vest, men er udvidet mod øst⁴. Hegnsmurene, som står hvidkalkede og

hængte med vingetegl, synes oprindelig at have været muret af kamp, men er overmåde flikket med nyere tegl. Østudvidelsens mure er helt af nyere tegl over kampestenssyld.

Indgange. Hovedindgangen fra kirkebakken er i syd, ud for våbenhuset, og har indtil fornylig haft køreport samt fodgængerlåger, flankeret af fire høje teglhængte piller, af hvilke de to midterste ikke er genopførte efter sammenstyrtningen under restaureringsarbejderne 1964ff. Køreportens oprindelige rød-malede tremmelåger står øget og de murede midterpiller erstattet af slanke træposter. En låge med ny tremmedør mellem murede piller sydligst i vestmuren fører ind til præstegårdens have. Begge indgange nævnes tidligst 1854⁵, men er ældre. Derimod stammer lågen i nordmuren ud for skibets vestforlængelse fra vort århundrede⁶.

En *†låge* i øst nævnes 1637⁷ og senest 1803⁸, da en *†kirkerist* ønskedes omlagt.

Et beskedent *ligkapel* med hvidkalkede, teglhængte mure er opført, antagelig i slutningen af 1800'rne, uden for sydmuren, nær hovedindgangen.

Det brolagte *fortov* omkring kirken er fra 1964ff. og erstatter en brolægning, udført kort tid efter bestemmelsen herom i kirkeloven af 19. febr. 1861⁵.

Kirken består af kor med apsis og skib fra 1100'rne samt to senmiddelalderlige tilføjelser i vest: en forlængelse af skibet og et tårn. Våbenhuset i syd er en rekonstruktion af en eftermiddelalderlig bygning, som ødelagdes under kirkens restaurering 1964ff. Orienteringen har afvigelse mod syd.

Kirkens nuværende skikkelse er stærkt præget af den hårdhændede restaurering, som påbegyndtes 1964 og for visse deles vedkommende endnu ikke kan siges at være fuldstændig afsluttet⁹. Alt udvendigt murværk samt indvendig tillige apsiden er ved sandblæsning afrenset for århundreders hvidtelag og fremtræder nu som en arkæologisk ruin. Dette er så meget desto mere beklageligt, eftersom kirken i modsætning til flertallet af de nordsjællandske landsbykirker hidtil havde undgået den afrensning af murværket¹⁰, der ellers i så vid udstrækning gennemførtes i 1800'nes sidste tredjedel.

Materiale og teknik. Kirkens kasse-mure¹¹ er opført med façader af ret uensartede blokke af *frådsten*, som i hjørnerne er sat i en hjørnekæde med kvadre, hvis højde snart er 10—20 cm, snart op imod 50 cm. I gavlene er materialet hovedsagelig lange, tynde blokke på indtil 50 cm.s længde og en tykkelse af 4—12—15 cm. På triumfgavlens østside er materialet mere uensartet, og her ses en døråbning med kvaderlignende indfatning svarende til hjørnerne. Knivtynde fuger veksler med fuger på op til 5 mm, og undertiden iagttages hjørne-false, især i de store hjørnekvadere. Murene hviler på en *sokkel*, som ved fremgravning 1920 overalt viste sig at have skråkant over to retkantede led; kun de to øverste led er idag synlige over brolægningen. Over våbenhusets loft, hvor en måske oprindelig ydre murbehandling endnu er bevaret, ses, at mu-

Fig. 2. Skuldelev. Ydre, set fra nordøst.

N. E. 1973

rene har stået dækket af et jævnt, grovt pudslag. På de indvendige vægge iagttages i fugerne en *kvaderridsning*, dækket af en jævn og glat puds med hvidtelag. Fra soklens overkant til frådstensmurens overkant måler apsis ca.

4 m, kor og skib ved sydøsthjørnet henholdsvis 4,8 m og 5,5 m.

Vinduer og døre. Oprindelige åbninger står delvis bevaret, i det ydre lukket med munkesten i murflugten. I apsis og kor er ingen vinduer bevaret¹², men af skibets er begge nordsidens og det vestligste af sydsidens bevaret. Nordsidens vinduer måler i ydre murflugt 152x55 cm, og buens issepunkt sidder 60 cm under frådstensmurværkets overkant. Selve stikket er sammensat af to store krumhugne kvadre samt to (i vest tre) mindre kilesten foroven. Sydvinduet er antagelig udvidet endnu i senromansk-unggotisk tid, svarende til de vinduesændringer, som kendes fra en lang række nordsjællandske kirker¹³. Det måler ca. 100 cm i bredden, og toppen af rundbuen, som mangler buestik, sidder kun 40 cm under murkronen. Endvidere ses, at vinduet er blevet til-muret i lysningen og nogen tid, inden skibet overhvælvedes, har stået som en pudset og hvidtet indre blænding.

Norrdøren er delvis ødelagt af et sekundært vindue, og af den rundbuede afdæknings stik er kun de to nedre kilesten i vest bevaret. Syddøren er stærkt ombygget, og ved arbejderne 1964ff. fjernedes den oprindelige indre afdækning, bestående af egeplanker¹⁴.

Indre. Apsiden dækkes af et *halvkuppelhvælv*, hovedsagelig muret i ringformede skifter (fig. 6). I søndre side ses en *gemmeniche*, som måler 27x26 cm i murflugten og sidder 90 cm over nuværende gulv. Selve apsisbuen er forneden sekundært udhulet, og 1964 ff. etableredes en rundbuet prydniche¹² midt i den krumme apside i forbindelse med tilmuring af den sekundære præstedør. — Koret dækkes af et *grathvælv* med runde fødselslinjer og skarpe sømme, som udspringer fra små udkragninger i vederlagshøjde og taber sig mod midten. På oversiden, der har stærkt affladet halvkugleform, ses, at frådstensmaterialet er iblandet enkelte marksten; skifterne i de fire kapper er muret vinkelret på væggene (dvs. som to hinanden skærende tøndehvælv) og mødes i gratlinjen i et sildebensmønster. Hvælvet er beslægtet med de ligeledes oprindelige korhvælv i Nørre Jernløse (Holbæk amt; Merløse hrd.) og Sædder (DK. Præstø p. 289). I korets østgavl ses en indvendig kvadratisk (38 cm), ensidig smiget lysglug, lukket med tegl i ydre murflugt. I den ligeledes bevarede triumfgavl sidder en oprindelig dør, hvis smalle åbning måler 165x53 cm mod koret, hvorfra tre trin i murlivet fører op til skibets loftsrums; den vandrette overliggende er noget fornavet. En lysglug til skibets loftsrums, ca. 120 cm over døren, er sekundært, men formentlig allerede inden byggeriets afslutning, lukket med frådsten og fremstår nu som en niche, ca. 42 x 51 cm, på gavlens østside¹⁵.

Ændringer og tilføjelser. Senere i middelalderen, muligvis o. 1450, er to fag *krydshvælv* (jfr. kalkmalerier) indbygget i skibet. Hvælvene hviler på falsede vægpiller, som kan have haft nu borthuggede kragbånd. Spidse helstens gjord- og skjoldbuer samt halvstensribber med rund slutsten (øst) og diagonalstillet toprude (vest). I vesthvælvets nordvestre hjørne ses i den nordre svikel en tilmuret *lem*. Samtidig med hvælvslagningen er langmurene blevet forhøjet med en tre skifter høj falsgesims af munkesten, ligesom det er rimeligt at tænke sig, at forhøjelsen af korets og skibets østgavl er sket ved samme lejlighed.

Nogen tid efter overhvælvingen af skibet har kirken fået en *vestforlængelse*. Materialet er munkesten, lagt i munkeskifte med rygflugt og rejst over en stærkt fremspringende syld af store kampesten. Det nye afsnit dækkes af et samtidigt krydshvælv, som af hensyn til samspillet med de eksisterende hvælv hviler på falsede vægpiller, der i øvrigt ikke er i forbandt med væggene. Samtidigheden understreges også af den omstændighed, at forlængelsens overvægge står i blank tegl. De spidse gjord- og skjoldbuer er helstens, ribberne kvartstens forneden, halvstens foroven¹⁶.

Ved opførelsen af *tårnet* i tiden o. 1500—1550 gennembrød man vestforlæn-

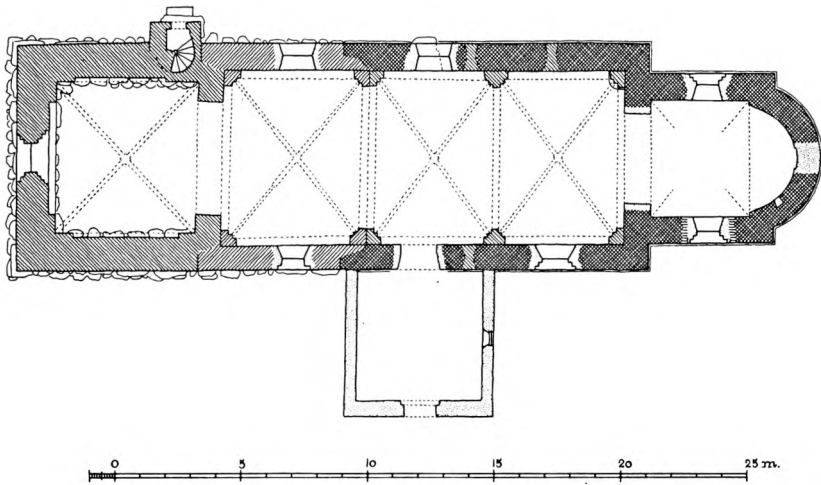

Fig. 3. Skuldelev. Plan. 1:300. Målt af C. G. Schultz 1938, suppleret af El. M. 1973, H. J. 1976 og tegnet af Henrik Jacobsen 1977.

gelsens gavl med en spids tårnbue og rejste tårnets østmur over resterne af gavlen. Materialet er munkesten i munkeskifte over en syld af ud- og indvendigt stærkt fremspringende kampesten. På syd- og vestsidens ikke skalmurede nedre del danner sortbrændte kopper en *montermuring* af store ruder. I tårnets indre er murværket indtil klokkestokværket opmuret af tegl, afvekslende med bælder af marksten og enkelte frådsten. Tårnummets spidsbuede, ud- og indvendigt falsede vestvindue synes oprindeligt. Selve rummet har uregelmæssigt spidsbuede spareblændinger og overdækkes af et i murene indbygget krydshvælv med halvstensribber og lille top rude; lette overribber¹⁶. Nordsidens trappehus har halvtæg og bloktandgesims. Fladbuet under- og overdør samt teglstensspindel med fladbuede binderstik. Trappen belyses af smal lyssprække foroven ved indgangen til mellemstokværket. Klokkestokværket har mod alle fire verdenshjørner to spidsbuede, falsede glamhuller, som flankeres af cirkelblændinger. De østvestvendte gavles kamtakker er stærkt flikkede, hvorved de ni høj blændingers trappeformede, af falsede hængestave delte afslutninger delvis er gået tabt. På begge gavle underdeles den noget bredere midterblænding i højden. I vest sker dette ved indskydning af cirkelblænding, og her ses endvidere savskifte i gavlfoden. Flankemurene afsluttes med bloktandgesims.

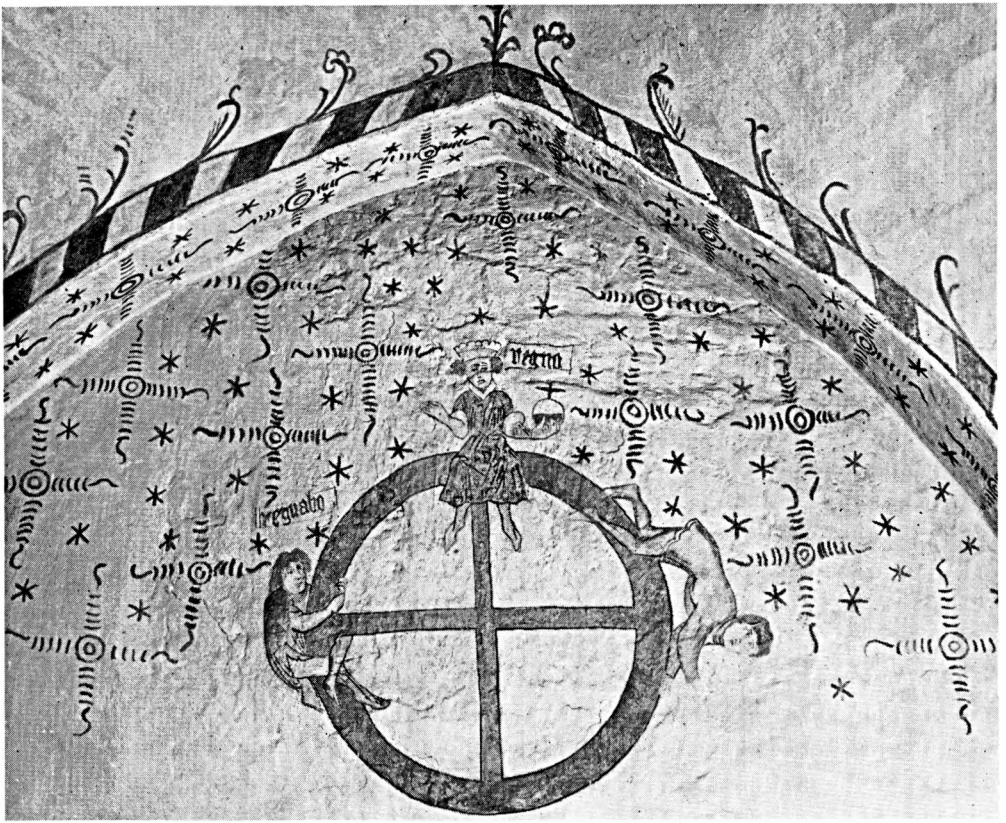
På nær vestmurens inderside er *våbenhuset* i sin nuværende skikkelse en rekonstruktion i nye munkesten af kirkens eftermiddelalderlige våbenhus, som styrtede delvis sammen under arbejderne 1964ff. Østsidens rundbuede vindue sidder indvendigt i spidsbuet spejl, og indgangsdøren er kurvehanksbuet med indvendig fals. Det tidligere våbenhus, hvis ret spinkle vestmur var af store røde sten i uordentligt munkeskifte, havde også østvindue¹⁷ og på den glatte

taggavl jernankre, der dannede årstallet 1776¹⁸. Intet taler mod, at bygningen skrev sig fra dette år, omend den næppe har været den første på stedet. 1867¹⁹ ønskedes et vindue i taggavlen fjernet og erstattet af et tagvindue. Indtil genopbygningen var gulvbelægningen røde mursten på fladen.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. På korets sydside ses et tilmuret, stort fladbuget vindue, som kan stamme fra tiden o. 1550—1650 (jfr. Gerlev p. 2517). Også i nord har der været indsat et sekundært vindue forud for det nuværende, men dets form er ikke klar. Skibets nuværende vinduer er indsat til forskellig tid, antagelig inden for perioden o. 1700—1850. Ældst er nordsidens to dobbeltsmigede vinduer med uregelmæssigt, rundbuget stik²⁰ samt vestforlængelsens nærmest fladrundbuede sydvindue, som har udvendig fals og i øvrigt er særdeles råt gjort. Yngst er det store, falsede rundbuevindue i skibets sydside samt korets to vinduer, der formentlig er indsat i årene o. 1850²¹; de har falsede spidsbuer og støbejernsrammer. På et tidspunkt er tårnets mellemstokværk blevet forsynet med et vindue i vest, et råt gennembrudt hul, som snævres til mod rektangulær ydre åbning med vinduesramme. Dette kan være sket i forbindelse med opstillingen af kirkens sejerværk, hvilket i hvert fald gælder tilmuringen af klokkestokværkets søndre glamhul på vestsiden, hvor et lignende firkantet vindue indsattes. I øvrigt var fire glamhuller tilmuret i 1855⁵, da man fandt det rigtigst at genåbne de tre. Den efter 1964 tilmurede præstedør i apsiden (jfr. fig. 1) nævnes tidligst 1849⁵. 1835 gennemgik kirken en hovedstandsættelse, hvorved korbuen udvidedes. I begyndelsen af 1850'erne arbejdedes der atter på kirken, hvis tagværker nu i vid udstrækning fornyedes, lige som der i tårnet, hvis murværk trængte til udbedring, indlagdes nye bjælker med jernankre. 1873 stod kirken gulkalket og efter o. 1890²² hvidtet.

Som nævnt i oversigten står kirken nu gennemgribende præget af arbejderne 1964 ff. Ud over de allerede omtalte forhold skal følgende ændringer nævnes: Tårnets vestfacade er regulariseret ved genåbningen af det søndre glamhul. Gulvene er belagt med gule Flensborgsten på kant bortset fra stolestaderne, som har trykimprægnerede brædder. 1920 havde hele kirken undtagen våbenhuset gulvbelægning af gulrøde mursten på kant. Under arbejdet med at lægge det nye gulv iagttoges et ældre gulvlag af munkesten, hvorover det nuværende er lagt på en betonudstøbning²³. Koret og tårnet har nyere fyrretræstagværker, af hvilke korets synes at stamme fra o. 1850⁵. Skibets tagværk er gitter-spær fra 1964ff. på nær to spærfag fra den gamle tagkonstruktion, som var af gotisk krydsbåndstype med dobbelte hanebånd. Tagene afdækkes med røde vingetegl over skib og våbenhus, mens apsis, kor og tårn har blybeklædning. Alt er fornyet ved de seneste arbejder, men har i øvrigt gammel hæv^d²⁴.

1875²² opsattes to kakkellovne, som 1912 udskiftedes. 1937 indlagdes et centralvarmeanlæg, som efter 1964 er ændret til varmluftsopvarmning.

E.M. 1962

Fig. 4. Skuldelev. Lykkehjulet. Kalkmaleri på skibets sydvæg, over indgangsdøren (p. 2581).

KALKMALERIER

1937 afrensedes hvælvrubberne i skib og tårnrum, hvorved der fremkom malerier på det oprindelige skibs to hvælv. Disse dekorationer samt en udmaling over indgangsdøren restaureredes og suppleredes 1938 af Ole Søndergaard. Inden nykalkningen af kirkerummet (inklusive hvælvrubberne) i forbindelse med arbejderne 1964ff. undersøgtes væggene for eventuelle malerispor. Herved konstateredes en række farvespor, rester af tre indvielseskors samt på nordvæggen i skibets østligste fag et figurfragment, som tillige med det øvrige atter overhvidtedes. Samtidig udførtes en genrestaurering af det tidligere fremdragne. Arbejdet leledes af konservator K. Simonsen 1969.

1) 1400'rne. *Skibets sydvæg, over døren*: Lykkehjul (fig. 4). De tre bevarede mandspersoner, af hvilke den øverste er karakteriseret som konge med krone og rigsæble, er forsynet med de traditionelle skriftbånd: »regnabo« (»jeg vil regere«) og »regno« (»jeg regerer«). Skriftbåndet tilhørende den tredje figur mang-

ler, ligesom den fjerde, under hjulet nedstyrtede konge ikke er bevaret. Hjulets nedre tredjedel er en rekonstruktion. Farverne er dodenop, grønt og gult.

2) 1400'rne. Efter hvælvslagningen i skibet er der udført en dekoration, der meget vel kan skyldes hvælvets murere, som da i givet fald tillige har forestået nærbeslægtede hvælvudmalinger i en række andre sjællandske kirker²⁵. Af ribbernes behandling er bevaret randborten med halvcirkelrosetter, vekslende med slyngtråds »krabber«. De øvrige buer kantes af sparremønstret bort, som har »krabber«, afvekslende med granlignende smågrene og enkelte stjerner. Buernes undersider har dels bølgeranker med karakteristisk netmønster og granstængler²⁶, dels — på 2. fags skjoldbuer — korsornament og stjerner, hvori enkelt skriftbånd (nord) med ulæselige minuskler. Sidstnævnte stjerneornamentik er endvidere benyttet til indramning af lykkehjulsfremstillingen (fig. 4). Kappernes dominerende ornament er et slyngtrådstræ, som udgår fra buetoppe og ribbekryds. Herudover optræder tilsyneladende tilfældigt spredt ud over hvælvfladerne: bomærker, symbolske tegn og enkelte, primitivt tegnede figurer. På *østhvælvets* østkappe ses velsignende, naglegennemboret Kristushånd med kalk; endvidere fire forskellige bomærker²⁷. I *vesthvælv*et ses på østkappen et svastikalignende kors (»crux gammata«)²⁸. På nordkappen er to bomærker samt en grotesk mandsling med armbryst, rettet mod en tilsvarende spyd-bevæbnet person (med fødder som fuglekløer og rankevækst istedet for hår) i vestkappen; her finder man tillige i ribbekrydset en fransk lilje. På sydkappen anes omridset af den brødlignende figur (»strut«) med hjørnecirkler, som i Græsted og Uggeløse (p. 2209, fig. 7) indrammede bomærkerne. Udmalingen er holdt i røde og grå farver.

(†)*Kalkmalerier*. Det middelalderlige figurfragment, som 1969 afdækkedes og atter overhvidtedes på skibets nordvæg forestillede antagelig Samsons løvekamp, idet man så en mandsperson, som red på ryggen af en løve, ifærd med at vride dens kæber fra hinanden²⁹.

INVENTAR

Oversigt. Kirken står idag præget af de hårdhændede restaureringsarbejder 1964ff., som har frembragt et interiør, der kun i ringe grad respekterer ældre slægtleds indsats og smag. Efter afhændelsen af det romanske triumfkrucifiks til Oldsagsmuseet 1873 rummer kirken udover to sengotiske alterstager intet middelalderligt inventar. Blandt det ældste efterreformatoriske bemærkes først og fremmest den velgjorte, omend nu noget reducerede prædikestol fra 1620'rne, skåret i Roskildesnedkeren Brix Michgells værksted. Gavlene fra to herskabsstole 1686 samt altersranken af smedejern 1719 er kommet til i forbindelse med Berte Skeels patronat. 1835 nyindrettedes kirken, for inventarets vedkommende bl.a. med opstilling af en klassicistisk altertavle og gotiserende stoleværk. Med ændringerne efter 1964 splittedes denne enhed: stolestaderne kasseredes og altertavlen forvistes sammen med en række gravminder fra 1600- og 1700'rne til tårnrummet.

Fig. 5. Skuldelev. Indre, set mod koret.

E. M. 1962

Alterbord, 1964 ff., af frådsten, med dæklade af høj poleret portugisisk marmor. Det forrige *†*alterbord var en nyere fyrretræskasse.

Alterprydelsen er et ubehandlet fyrretræskors, som erstatter en nyklassicistisk *altertavle* fra 1835, med maleri, Kristus indstifter nadveren, olie på lærred, 81,5x66,5 cm, ifølge malet indskrift på tavlens bagside udført af Margarethe, grevinde af Scheel Plessen³⁰, efter forlæg af Carlo Dolci³¹. Storstykkets pilastre smykkes af palmettestængler på skafternes fyldingsfelter, ligesom kapitælerne. Over gesimsens glatte frise en trekantgavl, som afsluttes af gennembrudt snitværksornamentik samt et lille topkors. Omkring storstykkets maleriramme 18 seksoddede stjerner. Tavlens nuværende staffering er antagelig fra 1906³² og afviger i nogen grad fra den oprindelige, som skal være udført af Georg Hilker³³. Hjørnepilastre, gesims og gavl er hvidmalet med bronze-forgylt snitværk og profilled. Storfeltet er brunligt og under maleriet er en gylden versalindskrift, som gengiver nadverens indstiftelsesord efter Luk. 22, 19—20. Ophængt i tårnummet på sydvæggen.

†Altertavle? Da kirken undersøgtes 1873 henlå på våbenhusloftet to træfigu-

rer, forestillende Moses og en ypperstepræst, antagelig Aron. Figurerne antoges at stamme fra en altertavle, efter figurstilen at dømme fra 1600'rne.

Altersølv. Efter skolens brand måtte der 1881²² anskaffes nye »vasa sacra«, som alle bærer samme inskription i graveret skriveskrift: »Skuldelev kirke 1881« og har samme stempler: mestermærke for Fr. Chr. V. Christesen (Bøje 1142), Københavnsmærke (18)81 og guardeinmærke for Simon Groth. *Kalken* har rund fod, glat skaft med fladtrykt knop og højt bæger, alt med graveret gotiserende ornamentik; 23 cm høj. Glat *disk* med graveret cirkelkors på randen; tv. 14,5 cm. Cirkulær *oblatæske*, på låget graveret kors med trekløverbladsafslutninger; tv. 10 cm. *Vinkande* med kors svarende til oblatæskens, graveret på korpus; 28 cm høj.

†*Altersølv.* Beskrivelsen 1873 henfører kalken, der havde inskriptionen »Skuldelelf Kirckes Kalck«, til 1700'nes anden halvdel. Oblatæskens og vinkandens havde patronernes våbner (Rosenkrantz og Skeel) samt årstallet 1718.

Skeer. 1) 1898, mestermærke for A. P. Falck (Bøje 1119), Københavnsmærke (18)98? og guardeinmærke for Simon Groth; anskaffet 1903²². 2) Nyere. Begge skeer fandtes i kirken 1962.

Sygesæt. Kalk fra 1700'rne. Flad, cirkelrund fod, glat skaft med fladtrykt knop og bæger med fire stempler: guardeinmærke F (Christopher Fabricius 1749—87 eller Fr. Fabricius 1787—1823), Københavnsmærke 17., udslidt mester- og månedsmærke. 10,2 cm høj. Disk, tidligst 1753, med forgyldt overside og under bunden NLS 1753 for Niels Larsen, København (Bøje 479). Tv. 9,4 cm. Oblatæske, 1693, med rifling af bundens samt lågets rand. Låget prydes af pånaglet akantusroset. Under bunden fire stempler: mestermærke CL (16)93 i hjerteform for Claus Lauritzen Lave, København (Bøje p. 48), Københavnsmærke 1693, guardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke skorpionen. Tv. 6 cm, 2,9 cm høj.

†*Alterskål,* formentlig 1800'nes anden halvdel, af kgl. porcelæn, sort med forgyldt kors og kanter på de skrå sider. Fandtes i kirken 1962.

Alterstager, sengotiske og nært beslægtet med Helsingør, S. Olai (p. 145, nr. I)³⁴. 41 cm høje. Det svagt koniske skaft har tre store, flade ringe med midtdeling, og mellem disse ses små rundstave. Fod- og lydeskål er omtrent ens og med profil bestående af to hulstave, skilt af vulst. — Syvarmet lysestage med graveret skriveskrift: »Skænket Skuldelev kirke af kaptajn C. F. Hansen (Skuldelevgaard) og hustru Sophie. 12.4. 1936«.

Messehagler. 1) Nyere (efter 1881), af rødt fløjel med guld Kors. 2) Moderne, af grønt, mønstret stof. Ved skolens brand 1881²² gik messehagler og -skjorter tabt.

Alterskranke (jfr. fig. 5), 1719, af smedjern, femsided med otte opstandere, kronet af messingknopper; sidelåge. I det forreste fag er indsat tre lodrette,

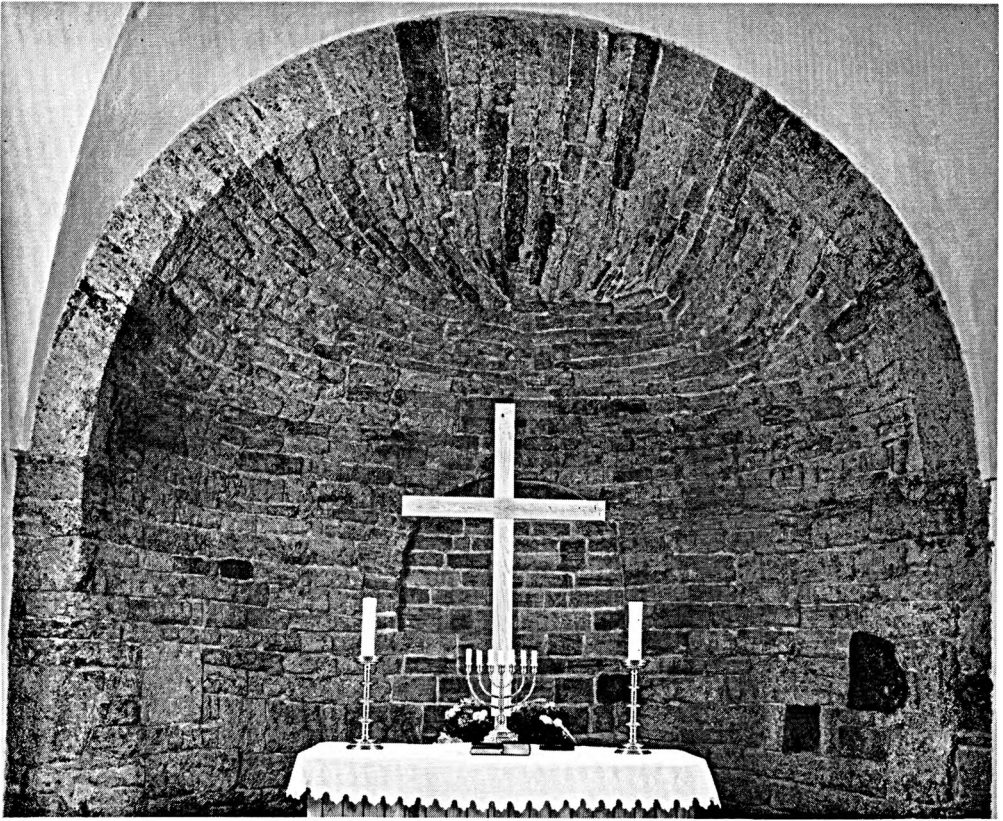

Fig. 6. Skuldelev. Indre, korets frådstensapsis efter afrensning (p. 2578).

N. E. 1973

flade stænger (den midterste med knop svarende til opstandernes), der foroven under håndstangen sammenholdes af et bredere, vandret jernbånd. Heri udstanset initialerne »HNK« (mod nord) og »FBS« (mod syd) for kirkens patroner Herr Niels Rosenkrantz og Fru Berte Skeel. De omtrent kvadratiske felter mellem fladjernene udfyldes af støbte kronede våbner for Rosenkrantz (spejlvendt) og Skeel samt af »Anno 1719«, udført af fritsmedede bogstaver og tal. Skrankens rækværk er i forbindelse med genopstillingen efter 1973 malet mønjerødt (tidligere sort), og åretallet står gråt (tidligere forgyldt), mens de sekundært opmalede våbner har deres heraldiske farver; dog er den røde og hvide farve i Skeel-våbnets 1. felt byttet om. Efter 1973 med knæfald i gulsten, hvorover hynder med olivengrønt betræk.

Døbefont (jfr. fig. 5), skænket 1835³⁵, af norsk marmor, svarende til de i formen identiske, men af sandsten hugne fonte i Ramløse (p. 1352, fig. 14) og Dråby (p. 2560), af hvilke sidstnævnte ifølge regnskab er udført af billedhugger (Peter) Jochumsen. I skibets nordøstre hjørne, hvortil den efter 1964 flyttedes fra korbuens nordre vange. — Den ældre †*granitfont*, som bortsolgtes

1835, synes delvis at være blevet genanvendt i en af landsbyens gårde; den mindedes 1873 som værende uden ornamentik.

Dåbsfad, antagelig skænket 1835, af krontin, udført af kandestøber i København, P. B. Reisz, hvis stempel med årstallet 1823 ses under bunden. Tvm. 51 cm. Typen er velkendt i amtet (jfr. Nørre Herlev p. 1950) og kendes leveret af samme mester til Kirke-Skensved (DK. Kbh. Amt p. 1108).

†*Dåbsfad*, antagelig nederlandsk fra 1600'ernes første halvdel. Worsaae³⁶ indberettede 1848 det gamle på våbenhusloftet henliggende fad, som i bunden havde en fremstilling af Adam og Eva, omgivet af en jagtscene med hunde, hjorte og vildsvin samt en ridder med baret. Beskrivelsen peger mod en velkendt nederlandsk type, jfr. Allerslev (DK. Kbh. Amt p. 810, fig. 10) eller Idestrup (DK. Maribo p. 1341). 1873 var fadet solgt.

Dåbskande, af forsølvet messing, med graveret indskrift: »Skænket af daabs-gæsterne i præstegaarden 16. juli 1950«. — En †*tinvinkande* ønskedes 1854 forsynet med ny fod⁵.

**Korbuekrucifiks* (fig. 7 a—b), romansk, ophængt over triumfbuen indtil 1835, da det henlagdes på våbenhusloftet. 1873 indsendtes den 144 cm høje Kristusfigur uden korstræ til Oldsagsmuseet (NM.inv. nr. D 831).

Figuren har i ryggen en stærk udhuling, som todeles ved bæltestedet, hvor træet er blevet stående i en længde af 5,5 cm. Det let nedhængende legemes udstrakte arme er bladet ned i figurens rygside. Kroppen er set frontalt, dog med hovedet hældende mod højre skulder. En af de fire træagler, hvormed Kristus oprindelig har været fastgjort til korset, er delvis bevaret i den højre fod. Formentlig hvilede begge fødder oprindelig på fodskammel. De hvælvede øjne synes lukkede, men den endelige redegørelse for dette forhold har været overladt til stafferingen. Det lange, midtdelte hår lader ørerne frie, men falder frem over skuldrene i tykke, adskilte lokker. Meget karakteristisk er den omhyggelige, skematiske gengivelse af ørerne og skægget, hvis klart markerede, parallelle lokker afsluttes med krøllet spids. Et skarpt indskåret hak i nakken kunne tyde på, at Kristus oprindelig har haft kongekrone, mens nogle mere rå afhugninger, ligeledes i nakken, samt rester af jernsøm hovedet rundt muligvis stammer fra en senere tornekrone. En stram geometrisk stilisering kendetegner også brystets muskulatur og ribben såvel som lændeklædet. Sidstnævnte har bælte, hvorover klædet falder ned i trekantede overslag, foruden at det har hjørneknude. At klædet hænger ned og dækker venstre knæ kan opfattes som levn af et stillingsmotiv, hvor benene er drejet til den ene side.

Traditionelt opfattes Kristusfiguren som franskinspireret og tidfæstes til o. 1200, men en række gammeldags træk i behandlingen af såvel anatomiske enkeltheder som hår- og draperibehandling synes snarere at henhøre arbejdet til 1100'ernes tidligere del, ligesom det er vanskeligt at opretholde forestillingen

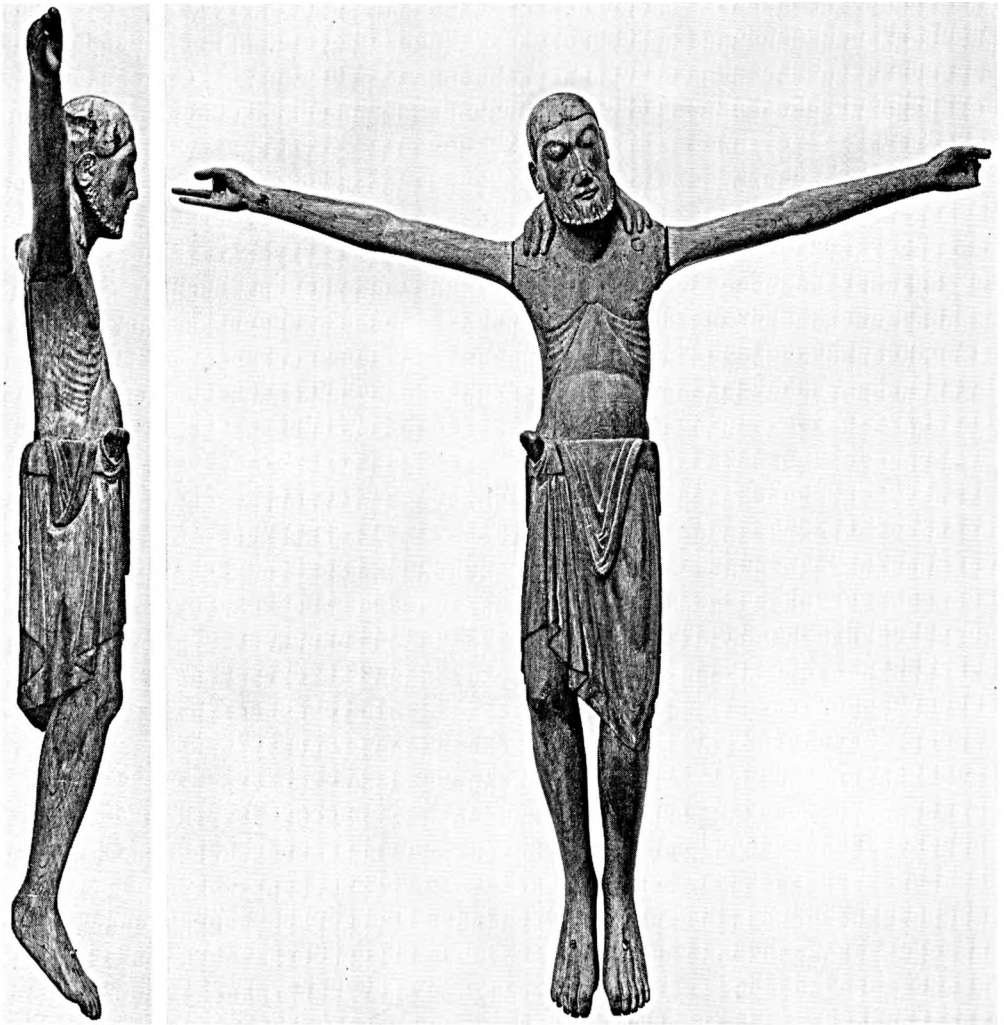

Fig. 7 a-b. Skuldelev. *Romansk krucifiksfigur i Nationalmuseet (p. 258G).

N M. fot.

om en ensidig baggrund i fransk kunst³⁷. Figuren står nu afrenset for sekundær overstrygning. Ved behandlingen 1957 fæstnedes de yderst sparsomme rester af en formentlig oprindelig kridtgrund med farvespor: rødlig hudfarve, brunt hår samt en næsten usynlig rest af guld på lændeklædet, hvis foer har haft blå smalte. 1873 bemærkedes endnu blodstriber på halsen, formentlig sekundære, jfr. tornekronen.

Prædikestolen (fig. 8, 9) må tilskrives Roskildesnedkeren Brix Michgell og hans værksted³⁸, og synes gjort i årene umiddelbart efter 1620 ifølge visse bruskbarokke stiltræk, karakteristisk modererede, som f.eks. hermeskafternes ørellipvoliitter. Men i øvrigt er stolen en typisk eksponent for værkstedets prædikestole både før og efter 1620.

Den nu noget reducerede stol, hvis opgangsfag er beskåret, har oprindelig himmel, mens både underbaldakin og trappe er sekundære. Stolen er på fire fag, hvis storfelter adskilles af dydehermer. Postamentets fremspringende kronliste deles af konsoller med typiske diademhoveder³⁹ over tandsnitnedhæng, og smykkes i øvrigt af symmetriske slyngværksornamenter. Gesimsens kronliste er tilsvarende udstyret med rankeslyng (her skåret i fladsnit), og hjørnerne markeres af krumknægte med englehoveder over tandsnit. I storfelterne værkstedets faste komposition med indskriftkartouche, hvorover en arkadearkitektur med flankerende karyatider og på den brudte volutgavl tre engle, som holder frugtsnore. Arkadeåbningerne rummer de af værkstedet foretrukne scener fra Jesu liv, skåret efter stikforlæg (rækkefølgen regnet fra opgangen): gravlæggelsen, opstandelsen, himmelfarten og dommedag. Karyatiderne er dels dydeskikkelser, bl.a. en kvinde med due (dvs. håbet), dels engle, der omkring dommedagsbilledet (fig. 8) er modstillet en djævel med kvindelige attributter, (»fandens oldemor«). På lignende vis er gavlfigurerne i samme fag draget med som aktører, idet de to flankerende englebørn blæser dommedagsbasuner, mens den midterste erstattes af Justitia, retfærdigheden⁴⁰. De laurbærkransede, jonske dydehermer forestiller i samme rækkefølge: håbet (med ankerhoved), kærligheden, retfærdigheden og styrken. Ud fra denne orden må man slutte, at den manglende herme ved opgangsfagets venstre side har forestillet troen.

Den seksidede himmel har på hjørnerne nedhæng og krumknægte med englehoveder og smykkes herudover af fladsnitsornamentik (bl.a. rankeværk og slyngbånd) såvel på gesimsens kraftige kronliste som på undersiden, hvor en helligåndsdue er ophængt. De topstykker, som engang må have kronet himlens frie sider, er forsvundet.

Underbaldakinen stammer antagelig fra 1800'erne, mens den opsadlede trappe er fra efter 1964, da en indstemt trappe (fra 1835?) kasseredes samtidig med stolens flytning fra grænsen mellem første og andet hvælvfag til den nuværende plads i skibets sydøsthjørne.

Broget staffing, muligvis ved G. Hilker (jfr. altertavlen), som skal have restaureret stolen 1835³³: rødbrun bundfarve med guld på kartoucher, lister og volutter. Figurerne er kødfarvede med røde, blå og grønne dragter. På krumknægtene rød og grøn lasur; tandsnittene er to og to opmålet med rødt, grønt og guld. Friser og kartouchefelter står med sorte bunde og gule versalindskrifter, hvorunder anes ældre skrift, vistnok latinsk. I postamentfrisen: »Hvo som haver øren Luc. cap. VIII, v. VIII«. I storfelternes kartoucher: »Math. XXVII« — »Math. XXVIII« — »Luc. XXIIII« — »Math. XXV«. I gesimsfrisen: »Dersom nogen holder mit ord . . . Joh. VIII, v. LI«. På himlens frise: »Jeg haver endnu ... Joh. cap. XVI, v. XII.«

Stolestaderne er fra kirkens istandsættelse 1964ff. og tegnet af arkitekt K. A.

Fig. 8. Skuldelev. Prædikestolsfelt (p. 2588).

E. M. 1962

Sørensen, Frederikssund. Skibets to østligste, nu åbne, stader har dog bevaret deres gamle gavle (jfr. fig. 5), skænket 1686 af kirkeejeren, Berte Skeel til Selsø, og antagelig skåret af den københavnske billedskærer Henrik Alversen⁴¹. De fire gavle, som ved afkortning er tilpasset det nye stoleværk, har topkartoucher med reliefskårne våbner og de respektive slægtsnavne (reliefversaler). Under topkartouchen og adskilt fra denne ved en profilliste er et forsænket, kartouchelignende skriftfelt med reliefversaler. På sydsidens østgavl læses i skriftfeltet: »Her Niels Rosenkrans fæderne waaben anno«. I topkartouchen ses Rosenkrantzvåbnet, hvorover »Rosenkrans«. Svarende hertil på vestgavlen: »Her Niels Rosenkrans møderne waaben 1686«. I topkartouchen Krabbevåbnet, hvorover »Krabber«. På nordsidens østgavl: »Fru Berte Skeel fæderne waaben 1686«. I kartouchen Skeelvåbnet, hvorover »Skeler«. På vestgavlen: »Fru Berte Skeel møderne waaben anno«. I topkartouchen Rudvåbnet, hvorover »Rueder«. Nystafferede lyseblå, svarende til det øvrige stoleværks farver (lyseblåt med grå, okkerstribede gavlfyldinger og olivengrønne sæder), men med bevaring af

ældre, sekundære mørkeblå baggrunde i topkartouche og skriftfelt samt gule versaler. Våbnerne er malet med deres heraldiske farver, og Rudvåbnet er fortsat fejlagtigt opmålet med rødt, i stedet for blå skjold.

†*Stole*. 1622⁷ opstilledes en »liden stol inden(for) kirkedøren for fremmede«.

— Det stoleværk som kasseredes ved seneste restaurering stammede fra kirkens nyindretning 1835⁵ og var oprindelig forsynet med døre. I 1850'erne udskiftedes hovedparten af vægpanelerne på grund af svampeangreb. Stolene repræsenterede med de karakteristiske spidsbuede gavle en i amtet velkendt nygotisk type⁴². — En *skriftestol* ved korets nordvæg er nævnt 1782, jfr. minde-tavle nr. 2. — En *degnestol* omtales 1854⁵, muligvis identisk med det stade som indtil seneste restaurering fandtes i skibets nordøstre hjørne. — 1808⁸ siges *præstens stol* at være skrøbelig, og 1859⁴³ begæredes et sæde bag altret samt et tæppe foran.

Pengeblok, 1800'ernes første halvdel?, med skrå sider over rektangulært postament og foroven platte med kvartrundstav. Hele forsiden danner låge med spidsovalt nøgleblik og lukning ved to vandrette jernbånd foroven og forneden, beregnet til hængelåse. Jernpengetragt. Indvendig beklædt med blik. Tidligere lysebrun, nu mønjerød. I våbenhuset, vest for indgangsdøren.

To *pengebøsser*, af messing og ottekantede, er fastgjort til indgangspanelerne. Inden ændringerne 1964ff. stod på de vægreoler, som flankerede døren, to koniske pengebøsser, af blik, med bred cirkelrund fod. Sortmalede med gul skrif-veskrift: »For de fattige«. I præstegården.

Dørfløje. 1) 1700'erne, plankedør, udvendig flammeret, indvendig sammenholdt af to revler, hvorpå oprindelige, smedede gangjern; kasselås. Indvendig hvidmalet, udvendig afrenset ved seneste restaurering. Til våbenhuset. 2) Rød-malet bræddedør. Til tårntrappen og muligvis fra o. 1853⁴⁴, da en ny tårndør med lås ønskedes anskaffet. 3) 1964ff., fløjddør med fyldinger. Lyseblå og grå, svarende til stoleværket. Til skibet.

Et †*pulpitur* omtales 1828⁸. Da var trappen meget svag, og præsten mente det kunne undværes.

Orgel, bygget 1952 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Et manual med seks stemmer. Façade tegnet af Fin Ditlevsen. Indtil 1952 anvendtes et †*harmonium*, som var anskaffet o. 1905²².

Løse, sortmalede metalnumre, ophængte på søm, afløste under seneste restaurering fem *salmenummertavler* (jfr. fig. 5), fra 1800'erne, af træ, og beregnet til skydenumre. Sorte og mørkegrønne med hvidmalet fraktur: »Før prædiken«

— »Efter prædiken«. På våbenhusloftet.

To *lysekroner*, nyere, af messing. Ophængt i skibet.

Krucifiks, 1700'erne?, af messing, 25 cm højt. En øsken ved øvre korsarm er i een støbning med krucifikset og viser, at også det fra Søborg (p. 1147) kendte

Fig. 9. Skuldelev. Indre, set mod vest

N. E. 1973

eksemplar har været beregnet til ophængning. På korbuens nordre vange, hvortil det flyttedes fra den søndre i forbindelse med arbejderne efter 1964.

Jordpåkastelsesspade, o. 1900, af sølv, med drejet ibenholtsskaft. På spadebladet er følgende graverede initialer: »Sv.P.S.«. Længde 32 cm. En tilhørende disk bærer samme initialer og har i bunden fire mesterstempler med »CM«, muligvis for C. Mortensen, København⁴⁵. Tvm. 17 cm.

Sej erværk, smedejern, 1600- eller 1700'rne. Det store, velbevarede ur består af døgnværk med kvartér- og timeslagværk. Rammen, højde 104 cm, længde 167 cm, dybde 61 cm, er samlet med store møtrikker og har 29 cm høje, udadbøjede ben. De otte lodrette stivere afsluttes et par centimeter over den vandrette stiver med en lille udadvendt vinkelret ombøjning. De fire hjørnestivere er kraftigere end de øvrige. I midten sidder gangværket med akslerne vinkelret på rammens længderetning, til hver side de to slagværker, hvis aksler er parallelle med længderetningen. Snorevalserne har vinkelformede spærhager. Stokkedrev, undtagen i gangværkets optræksdrev og i drevet til kvartérslagskiven. Den oprindelige hagegang er i 1800'rne ændret til stiftgang med træ-

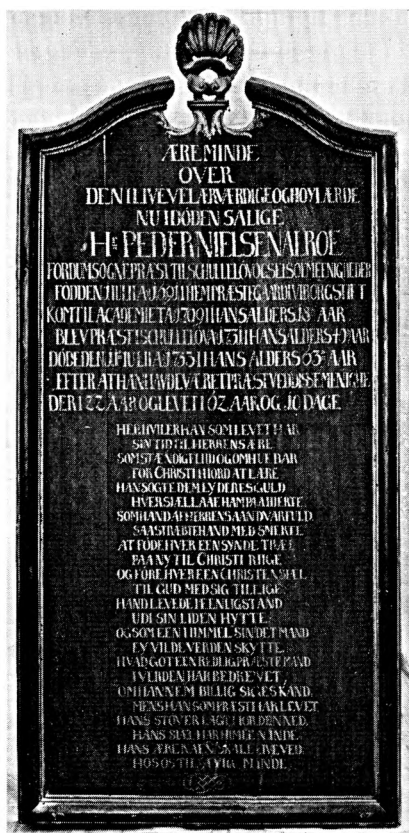
pendul. Slagværkerne har udvendige slagskiver, 20 (kvartérslagværket) og 12 hammerløftestifter samt blindfælde. Konventionelle tosidige slagværksudløsninger. Formodentlig samtidig med indretningen af stiftgangen er slagværkernes ifaldsarme blevet afbalanceret med kontravægte. Fra samme tid er sikkert træstolen, hvorpå værket står. Urlodderne består af tre mortérgranater, af hvilke den ene dog er ombyttet med en kampesten. Gamle slaghamre, hammervæller og visertransmission er delvis afmonteret, da uret 1970 sættes ud af drift til fordel for et elektrisk uranlæg. I urhus i klokkestokværkets sydvestre hjørne. — *Skive* på tårnets sydfaçade med malede romertal og »stiv« viser (kun timeviser)⁴⁶.

Klokker. 1) Støbt 1608 til Vestby (Wäsby i Skåne)⁴⁷ af Borchart Gelgiesser, ifølge reliefversaler i to linjer om halsen mellem rammelinjer og borter med liljespidser: »Inpensis ecclesin(!)e Wesbyensis exi stentibvs principali d(omino) Nicolao Paschasio tvtorib(vs) Iano Scribae Lonschoviensi et Svenone Svenonis f(ilio) Breckensi anno 1608 fvdit me Borkart Geil Geter« (»På Väsby kirkes beskostning støbte Borkart Geilgeter mig i året 1608, da Niels Påske var sogneherre, og Jens Skrivens fra Lönskog og Svend Svendsen fra Bräcke var værger«). På klokkelegemet to medaljoner (tvm. 8 cm) forestillende henholdsvis pelikannen og dens unger samt en knælende ridder foran den korsfæstede Kristus. Begge medaljoner er velkendte fra andre arbejder af såvel Borchart Gelgiesser (f.eks. Tjæreby p. 1401 og Jørlunde p. 2274) som kollegaen Gerhardt van Mervelt (f.eks. Lillerød p. 1975 og Ganløse p. 2470). Tvm. 101,5 cm. Over og på selve slagringen fire og tre linjer. Der foreligger intet om, hvorledes klokken er kommet til Skuldelev, men da Väsby har en klokke støbt af samme mester i samme år, foreligger den mulighed, at der kan være sket en forbytning ved afsendelsen af klokkerne fra København.

2) 1803. Om halsen indskrift med reliefversaler mellem bladborter: »Gud alene æren. Støbt af P. Petersen i Kiøbenhavn. Anno 1803«. Tvm. 105 cm.

†*Klokker.* 1528 afgav kirken een klokke og 1602 atter een på 3 skippd., 8 lispd.⁴⁸. 1622⁷ ophængtes inde i kirken en »klemteklokke« med jernaksel. 1637⁷ udvidedes tårnets ene glamhul i forbindelse med indhejsning af »den ny klokke«. I 1758 nævnes to klokker i tårnet, dels den endnu bevarede fra 1608, som kaldes »den lille«, dels en større klokke, støbt af Claus van Dam 1648 ifølge indskrift: »Herr Rasmus Jensen i Schulleløv, provst i Horns herred. Povel Hendricksen i Ons(ved) kirkeværge. Gos Claus van Dam anno 1648«.

Klokkestol, 1700'rne, af fyr, krydsbåndstype til to klokker. I vandret løsholt er skåret »1776«. I den ene klokkebom er skåret to datoer: »1739« og »D. 19 ju.. 17(6?)2«.

M. Larsen 1973

M. Mackeprang 1920

Fig. 10—11. Skuldelev. 10. Mindetavle (»æreminde«), 1756, over sognepræst Peder Nielsen Alroe, malet af Lars Korendrup (p. 2593). 11. Fragment af føpitaflum, o. 1680, over sognepræst Chort Pedersen og hans to hustruer, af hvilke Dorethe Pedersdatter Gad er gengivet på den bevarede del af storfeltets portrætmaleri (p. 2594).

GRAVMINDER

Epitafier og mindetavler. 1) »Æreminde« (fig. 10), 1756, over Peder Nielsen Alroe, sognepræst for Schulleløv og Selsø menigheder, f. 1. juli 1691 i Hem præstegård i Viborg stift. 1709 kom han til »Academiet« (i Sorø), og 1731 blev han præst i Skuldelev, † 11. juli 1753. Trætavlen, 220x107 cm, indrammes af påhæftet profilliste, der foroven er svunget som brudte gavlstykker omkring muslingeskal. Personindskriften og det efterfølgende æredigt er med gyldne versaler på sort grund, ligesom profiler og muslingeskal. I indskriftfeltets nedre højre hjørne malerens signatur (skriveskrift): »Lars Korendrop pinxit 17. .«⁵⁰. Ophængt i tårnrummet, på nordvæggen. Før 1964ff. på korets sydvæg.

2) Mindetavle, 1782, opsat af sognepræsten Poul Sinding (som tjente menighederne fra Mikkelsdag 1775 til foråret 1782, da han fik kald i Bierregrav, Aalum og Tanum menigheder i Jylland) over sønnen Gudmand, † 15. dec. 1781, eet år og seks uger gammel, og begravet »ud for denne skriftestol«. Trætavle, 70 x 55,5 cm, riflet ramme med hjørnerosetter. Sortmalet kursiv på hvid grund, blåmarmoreret ramme. Opstillet i tårnrummets vestre spareblænding. Før arbejderne 1964ff. hang den på tårnrummets nordvæg, hvortil den var flyttet fra korets nordvæg, antagelig i forbindelse med opsætningen af mindetavle nr. 9.

3—7) Fem ens mindetavler, o. 1850, 36,5x29,5 cm, med navnene på sognets fem døde i Treårskrigen: »Jacob Sørensen, † 1848«. — »Søren Rasmussen, † 1850«. — »Niels Villadsen, † 1850«. — »Ole Jensen, † 1850«. — »Jens Pedersen, † 1850«. De fem akvareller har emblem med dannebrog stukket gennem en grøn sejrskrans med røde, nedhængende bånd. Herunder sortmalet navn (versaler) og årstal samt brunt, latinsk kors. Bag glas og indenfor sort ramme med gylden liste. Efter 1964 ff. ophængte på sydvæggen i tårnrummet. Tidligere på skibets nordvæg omkring mindetavle nr. 8.

8) Mindetavle, o. 1864, over Theodor V. Petersen, søn af skolelærer A. Petersen i Skuldeløv, f. 29. juni 1839, faldet ved Dybbøl, 18. april 1864. Oval plade af hvid marmor, 67,5x49 cm, med fordybet, forgyldt versalindskrift. Pladen er indfældet i profileret, rødgrå kalkstensramme. På nordvæggen i skibets østligste fag.

9) Opsat 1882 af Just Johan Holten, »til minde om« forældrene, provst og sognepræst Hans Christian Holten, Herrens tjener i Skuldeløv og Selsø menigheder fra 22. juli 1827 til dødsdagen 18. juni 1873, samt dennes hustru, Anna Holten, født Holten, gift 9. sept. 1827, † 15. jan. 1852. Kalkstenstavle i grækiserende stil, kronet af trekantgavl med hjørneakroterer og laurbærkransen, latinsk kors. Personalialia og bibelcitater (Sl. 27,4 og 61,1) samt hængestykkets giverindskrift er med fordybede forgyldte versaler. På korets nordvæg.

Brudstykke (fig. 11), 130x100 cm, af †*epitafium*, o. 1680, over sognepræst i 30! år, Chort Pedersen med sine to hustruer, afdøde Gertrud Rasmus D(atter) og Dorethe Peders D(atter) Gad, jfr. gravsten nr. 2. Rester af oval, frugtprydet træramme omkring yderste højre del af maleri, olie på lærred, visende en stående kvinde (Dorethe Gad) med hænderne i andagtsstilling og en lille datter ved sin venstre side. Kvinden har stor sort hue over det hvide hovedlin, sort kjole med hvide underærmer, forklæde og gennemsigtigt skulderstykke med sort sløjfe, svarende til underærmet⁵¹. Foroven brydes ovalfeltet af sekundær? indskrifttavle med personalia i gylden fraktur på sort bund. Endnu 1920 på våbenhusloftet.

Gravsten. 1) O. 1603. Dorrethe Niels Daater, som fødtes og boede i Torp, † 29. jan. 1603, 79 år gammel. Trapezformet, rødlig kalksten, 139 x 76—54 cm.

Indskriftsten med karnisprofileret ramme omkring tavle med tværskrift af fordybede versaler. Indskrifttavlen har gavl med akantusvolutter, hvilende på de stejle gavlsider, mens selve gavlfeltet udfyldes af timeglas, kronet af kranium på baggrund af muslingeskalsornament; på den højre gavlside spor efter udslidt indskrift. I et skjold ved skrifttavlens fod danner nedslidte, sammenskrevne reliefversaler initialerne »HK«, hvorunder med sekundære, fordybede versaler »N (eller M) K«. I tårnummets gulv. Før 1964ff. i skibets midtergang som nr. tre fra øst.

2) O. 1682. Cort Pederson Hvaljsøe], sognets præst i 32 år, † 2. juni 1682, med hustruen Giertrud Rasmus Daatter, † 16. aug. 1662 samt enken af andet ægteskab, Dorothea Peders Daatter Gad, † □, som bekostede stenen til »sin sal(ige) mands amindelse«, jfr. †epitafium. Indskriftsten af grå kalksten, 183 x 102 cm, med peripatetiske hjørneblomster, bl.a. tulipan og solsikke. Såvel personalia som det af sønnen Peter Cortsen forfattede, afsluttende latinske digt, er en tværskrift med fordybede versaler. Stenens type er velkendt i 1600'ernes anden halvdel, jfr. Slangstrup, gravsten nr. 12 (p. 2104). I våbenhuset, på øst-væggen. Før 1964 ff. i korgulvet.

3) O. 1731. Anne Johans Datter, afdøde magister Jens Ronanders enke⁵², † 22. okt. 1729 i Schulleøv præstegård, 75 år gammel. Endvidere ligger begravet en søn, fem døtre og disses moder Anne Wissing, gift med stenens giver, magister Hans Mossin, som i 22 år har været menighedens sognepræst⁵³. Sortgrå kalksten, 185x115—120 cm, i hvis midte er indfældet en kobberplade, 32,5 x 21 cm, med personalia efterfulgt af moraliserende vers (antagelig forfattet af giveneren) i kursiv og store skønskriftbogstaver. Kobberværket indrammes af rammelinjer i stenen, forsynet med trepasform et, øvre afslutning, hvori englehoved. I tårnummets gulv.

4) 1744. Wiellas Jensøn, stedets degn i 37 år, med sine to hustruer, Apollonia Arensberrig og Karen Glud samt tre børn. Indskriftsten af rødlig kalksten, 78 x 66—55 cm, med tværskrift i fordybede versaler. I tårnummet ved orglet. Før 1964 ff. i skibets midtergang som nr. fire fra øst.

†*Gravsten.* 1) O. 1691? Indskriftsten af grå kalksten, 75,5x67,5 cm, af hvis næsten udslidte, fordybede versaler læstes: »...esøn, ...(a)nno 1691 ...«. Efter arbejderne 1964ff. henlagt i kirkegårdens sydvestre hjørne, hvor den konstateredes 1973. Før 1964 i skibets midtergang som nr. to fra øst. 2) 1600'erne? Udslidt kalksten, 100,5x62,5 cm, med reliefblomster bevaret i tre hjørner; endvidere timeglas foroven og forneden kranium over korslagte knogler. Henlagt i kirkegårdens sydvestre hjørne, hvorfra den er forsvundet siden 1973. Indtil 1964 ff. i skibets midtergang som nr. eet fra øst.

To †*gravskjolde*, o. 1850, af blik, med adelsvåbner (Scheel Plessen, bl.a.). 1920 på våbenhusloftet⁵⁴.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Skuldelev-Selsø sognekaldsarkiv. B 1. Liber daticus 1709—95, 1796—1805, med visitatsbemærkninger 1744—78. — B2. Liber daticus 1782—1839 med kirkesyn 1792—1834 og visitatsbemærkninger 1786—1833. — B 4. Kopibog for sogneråd og sognepræsteembede 1847—53. — B. Korrespondancejournaler I og II, 1827—63.

Ved embedet. Liber daticus for Skuldelev-Selsø pastorat. — Synsprotokol 1862ff. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetning af Henry Petersen 1873, M. Mackeprang 1920 (bygning), suppleret af Elna Møller og Hugo Johannsen 1973, V. Hermansen 1920 (inventar og gravminder), suppleret af Vibeke Michelsen 1962 samt af Marie-Louise Jørgensen og Niels Jørgen Guldberg Poulsen 1973, O. Søndergaard 1939 (kalkmalerier), N. J. Tormansen 1957 (romansk krucifiksfigur), K. Simonsen 1969 (kalkmalerier), Erik Skov 1969 og M. Larsen 1973 (altertavle og mindetavle nr. 1). — Beskrivelse af bygning, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Hugo Johannsen, orgel ved Ole Olesen og sejerværk ved Hans Stiesdal.

Fyldige udskrifter af arkivalier kirken vedr. findes i NM.

Tegninger. NM. To lavede tegninger, udført af J. B. Løffler 1873—74, forestillende dels kirken set fra nordøst, dels »Skaaret ved Hellig Olafs kilde«. *Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.* Seks blade med situationsplan, grundplan, snit og façader ved Emil Hansen 1929.

Notebøger. NM. Worsaae IX, 2 (1848). — Henry Petersen XXXI, lff.

¹ Ann. f. nord. oldk. og hist. 1855, p. 28ff., 35. ² Landebogen p. 161. ³ Kronens Skøder II, 568f. ⁴ 1828 omtales en større (2.464 kvadrat alen) planlagt udvidelse, jfr. LA. Godsarkiver. Selsø og Lindholm godser. 1721—1889. Kirke-, skole- og legatsager. I alle tilfælde er østudvidelsen sket inden århundredeskiftet, idet sognepræst H. C. Holtens familiegravsted ligger op ad udvidelsens nordmur, jfr. mindetavle nr. 9. — På en af murens vingetegl nord for kirken ses indridset »12 april 1836 H(D?)OS«. ⁵ LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. Lynge-Frederiksborg, Ølstykke og Horns hrdr.s provsti: 1832—62. Synsprot. ⁶ Lågen er således ikke angivet på E. Hansens situationsplan 1929 (Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger). ⁷ LA. Kirkeinspektionsarkivet. Roskilde domkapitels kirkers rgsk. eller bilag og brudstykker af sådanne m.v. Div. år 1619—70. ⁸ LA. Skuldelev-Selsø sognekaldsarkiv. B. 2. Liber daticus 1782—1839.

⁹ Det kan således nævnes, at Kirkeministeriets skrivelse af 2. okt. 1964 fastslår, at til-ladelsen til hovedrestauration gives på visse betingelser, bl.a. at affrensningen af det udvendige murværk efterfølges af en kalkning. Endnu 1977 står de afrensede mure såvel ud- som indvendigt (apsis) uden hvidtning. Heller ikke køreportens sløjfede piller er hidtil genopførte. ¹⁰ Tankegangen illustreredes for Skuldelevs vedkommende 1867, da tårnet trængte til reparation af murværket. Det henstilledes da til kirkeejeren, at lejligheden benyttedes til at give tårnet sit oprindelige udseende, så det istedet for at blive farvet blev rensat og beholdt stenenes oprindelige farve. Ønsket genfremsattes 1877 og 1884, da man ville have hele kirken ført tilbage til »oprindelig skikkelse«, jfr. synsprot. (ved embedet). ¹¹ På triumfgavlens vestside er façaden revet ned og kernen af fråd-stensstykker blotlagt. ¹² Rundbuen i den prydniche, som ved arbejderne 1964ff. etableredes i apsidens krumme inderside, kan ikke som hævdet (jfr. mødereferat v. den kgl. bygningsinspektørs repræsentant, arkitekt Moll, dateret 24. febr. 1969) repræsentere den oprindelige vinduesåbnings bue, da den er uden kilestensstik. — Den rundbuede tilmur-ring (jfr. fig. 2) over korets nordvindue følger muligvis det oprindelige vindues stik, som er revet ud ved indbygning af et sekundært vindue, der gik forud for det nuværende.

¹³ Jfr. Blistrup, Tibirke, Ramløse, Kregme og Sigerslevvester (p. 1261, 1318, 1343, 1562 og 2219). ¹⁴ Fire oversavede egeplanker (største bredde: 34 cm, største tykkelse: 12

cm) ligger nu på våbenhusets loft.¹⁵ Gluggen har formentlig aldrig fungeret efter bestemmelsen. Herfor taler lukningens frådstensmateriale samt den omstændighed, at skrå tagspor skærer nichens sider. Den lukkede glug kan istedet være benyttet i forbindelse med kortagets eventuelle rygningsplanke.¹⁶ Det forlængede skibs tre hvælv samt tårnummets hvælv har hver to små, tæt ved ribbekrydset siddende huller i kirkens længdeakse. Disse huller, som nu er tilmuret, er antagelig sekundære foranstaltninger til udluftning af loftsrummene.¹⁷ Ifølge E. Hansens opmåling 1929 (Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger) var østvinduet rundbuet såvel ud- som indvendigt.¹⁸ Ankrene opbevares idag på våbenhusloftet.¹⁹ LA. Bispearkivet. Kirkesyn 1862—79.

²⁰ Af disse to vinduer er det vestlige udhugget i forlængelsens munkestensmurværk, og man bemærker, at mens de lodrette karmsider er satte med store, røde sten, så er selve stikket opmuret af små gul-røde, svarende til materialet i korets vinduer fra o. 1850.

²¹ De siges i Henry Petersens beretning 1873 at være »udhugne i nyere tid«. ²² Ved embedet. Synsprot. ²³ Betonudstøbningen, som vanskeliggør eventuelle fremtidige arkæologiske undersøgelser i kirkens gulvlag, skete mod aftale, jfr. Nationalmuseets skrivelser til menighedsrådet 28. okt. 1968, til Kirkeministeriet 14. febr. 1969 samt den kgl. bygningsinspektors referat af mode i kirken 24. febr. 1969 (NM. 2. afd.s arkiv).

²⁴ Således læstes 1920 på en af apsidens blyplader initialerne »H C L V P 1727« for kirkeejeren Herr Christian Ludvig Von Plessen (1676—1752). Pladen fandtes 1959 hos antikvitetshandler Druse i Koge (meddelt af museumsinspektør Peter Michelsen). På de omstøbte tage ses: »C. H. Michaelsen • 1964 • Hvidbiereg.« ²⁵ Jfr. †Græsted og †Uggeløse (p. 1179f. og 2011) samt Allerslev (DK. Kbh. Amt p. 807f.). 1976 er endnu et eksempel på værkstedets hvælvudsmykning afdækket i Herslev (DK. Kbh. Amt p. 661ff.), men her er hvælvene fra 1300'rne, og man aner en ældre hvælvdekoration med grønne planteornamenter, som udgår fra gjordbuernes issepunkter, beslægtet med den overhvidtede udmaling i nabokirken Himmelev (DK. Kbh. Amt p. 650f.). ²⁶ Bolgeranken på østhvælvets vægbuer adskiller sig fra gjordbuens i kraft af enkeltheder, den langt sikrere linjeføring og en mørkere rød farve. Hvis ikke forskellen er et resultat af senere restaureringer, må disse buer være udsmykket af en anden maler, mens man i gjordbuens bølgeranke har et typisk eksempel på værkstedets stil, jfr. Allerslev (DK. Kbh. Amt p. 805, fig. 5). ²⁷ To af disse bomærker, i Kristushåndens umiddelbare nærhed, fandtes også i Uggeløse (p. 2009, fig. 7). Det ene af disse, udformet som en Golgathahøj, fandtes tillige i Græsted og Allerslev samt kendes endvidere bl.a. fra Vordingborg (DK. Præsto p. 175, fig. 7). Jfr. tillige A. Tonnesen: Jeppe murers hat — Golgathasymbol eller hvad?, i Den iconographiske Post, 1972 (nr. 2), p. 19—21. ²⁸ Isefjordsværkstedet har i Dråby (p. 2556) benyttet et tilsvarende kors. ²⁹ Jfr. fot. i NM. 2. afd.s arkiv. ³⁰ Rammen er i opbygning beslægtet med Jersie fra 1840 (DK. Kbh. Amt p. 1096). På bagsidens nedre fyldning læses med sort skriveskrift: »Alterbilledet malet og skænket Skuldelov kirke af kirkepatronens frue, Margarethe grevinde af Scheel Plessen fod von Hedemann år 1835«. ³¹ Jfr. Taagerup (DK. Maribo p. 675). ³² På gavlstykkets nordre overfladedække læses med blyant: »Maler H. Andersen Skuldelev d. 16. juni 1906«.

³³ 1858 siges altertavle og prædikestol at være istandsat 1835 af dekorationsmaler Hilker (dvs. Georg Chr. Hilker), jfr. Ved embedet. Liber daticus for Skuldelev-Selsø pastorat. — Den oprindelige staffing havde mindre fyldig indskrift (store og små bogstaver i antikvaskrift). Endvidere var rammeværkets hvide farve mere gråtonet og brudt.

³⁴ Jfr. endvidere Kregme, Uggeløse (p. 1569, 2014) og Skibby (Horns hrd). ³⁵ 1858 (jfr. Ved embedet. Liber daticus for Skuldelev-Selsø pastorat) siges fonten at være skænket 1835 af »konferensråd Holten«, dvs. gehejmekonferensråd, statsgældsinspektør Nicolai Abraham H. (1775—1850), sognepræsten Hans Chr. Iloltens fader. ³⁶ Brev af 26. juli 1848 til C. J. Thomsen, Oldsagsmuseet (NM. 2. afd.s arkiv), hvilket foranledigede en henvendelse til kirken og dens patron om indsendelse af fadet, jfr. LA. Skuldelev-Selsø sognekaldsarkiv. B. Korrespondancejournaler. — B 4. Kopibog 1847—53. ³⁷ Jfr. Fr.

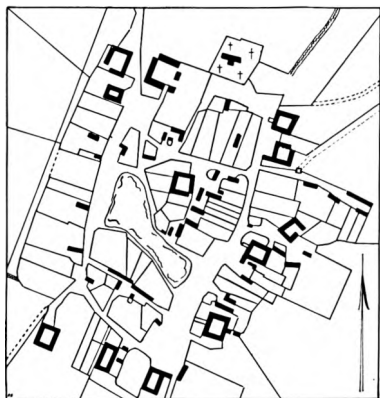

Fig. 12. Skuldelev. Landsbyplan 1784.

Beckett: *Danmarks Kunst*, II, 1926, p. 122f. (12. Årh.s anden halvdel); P. Nørlund i V. Thorlacius-Ussing, ed.: *Danmarks Billedhuggerkunst*, 1950, p. 54 (o. 1200). I den omhyggelige isolering af enkeltheder så Beckett et slægtskab med metalarbejder. Skuldelevkrucifiksets stilisering af ansigt, hår, skæg og ikke mindst brystets enkeltheder har meget tilfælles med bronzekrucifikset i Essen-Werders klosterkirke fra 1000'nes sidste tredjedel, jfr. H. Fillitz, ed.: *Das Mittelalter I, Propyläen Kunstgeschichte V*, Berlin 1969, fig. 123. Eksempler på det asymmetrisk nedhængende lændeklæde med trekantet overslag over let sidedrejede ben ses i engelsk manuskriptillustration fra o. 1150 samt tillige med hjørneknude i vestfransk bronzekrucifiks fra 1100'rne, jfr.

P. Thoby: *Le Crucifix des Origines au Concile de Trente*, Nantes 1959, pl. LVII, nr. 131, LXIV, nr. 145.

³⁸ Jfr. DK. Kbh. Amt. p. 2262ff. ³⁹ Jfr. Karlslunde (stafferet 1616) og Dåstrup (efter 1620), DK. Kbh. Amt p. 1057, 1174. ⁴⁰ Værkstedet har benyttet tilsvarende komposition i Hvedstrup og Karlstrup (stafferet 1628), DK. Kbh. Amt p. 717, 1043. ⁴¹ Henrik Alversen leverede 1679 og —82 på bestilling af Berte Skeel bl.a. altertavler til samme patrons kirker i Holbæk og Udby (Rougso hrd., Randers amt), jfr. C. A. Jensen: *Snedkere* p. 119. Herskabsstolens gavle (1688) i Udby er nært beslægtet med Skuldelevs. ⁴² Jfr. Karlebo, Gilleleje, Maarum, Valby, Uggeløse, Græse og Snostrup (p. 897, 1166, 1209, 1252, 2016, 2207 og 2320). Enkelte af stoleværkets gavle og paneler er bevaret på våbenhusloftet og i tårnrummet. ⁴³ LA. Skuldelev-Selsø sognekaldsarkiv. B. Korrespondancejournaler 1827—63. ⁴⁴ RA. Kultusministeriet. 1. departement. 1848—1916. Journalsager. ⁴⁵ Jfr. L. Grün, ed.: *Danske guld- og sølvsmedes stempler og mærker* indtil 1943, 1943, p. 73. ⁴⁶ Et tårnur nævnes tidligst 1619. I 1670 betales urmager i København Philip Bernhardt Dobler for reparation, jfr. note 7. I 1834 havde urværket i flere år været til reparation hos smed Thiim i København, jfr. note 8. 1862 og 1872 er hovedreparation nødvendig, jfr. note 22. Formodentlig er denne udført i årene umiddelbart efter og har sikkert medført hagegangens udskiftning med stiftgang. ⁴⁷ Jfr. E. Gribso: *Skuldelevklokkens gaade*, i *Jul i Nordsjælland*, Hillerød 1949, p. 11 f. ⁴⁸ Jfr. E. Gribso, i *ÅrbFrborg*. 1934, p. 96f. ⁴⁹ Der kan muligvis være tale om en urklokke, som i amtet endnu er bevaret i Helsingør, S. Olai (p. 230) og i øvrigt er bevidnet adskillige steder, f. eks. Nørre Herlev, Slangstrup, Jørlunde, Ølstykke (p. 1954, 2084, 2284 note 76, 2346). ⁵⁰ De to sidste tal i dateringen, som ved beskrivelsen 1873 læstes som 56, er i dag næppe decifrerbare. ⁵¹ Jfr. portrættet af Anne Andresdatter i Slangstrup kirke (p. 2094, fig. 53). ⁵² Jens Ronander var præst i Harridslev og Ulbæk (Støvring hrd., Randers amt) fra 1706 til sin død 1728, jfr. Wiberg: *Præstehist.* I, 538. ⁵³ HM blev kaldet 22. juni 1709 og 22 år senere, 22. juni 1731 fik han kald i Trinitatis kirke, København, jfr. Wiberg: *Præstehist.* II, 212f. ⁵⁴ Ifølge beskrivelsen havde det ene skjold to sidestillede våbner: til højre for Scheel Plessen, til venstre en stående løve mod venstre i blå. Det andet skjold havde alene løvevåbnet. Typen kan have svaret til de bevarede gravskjolde i Dråby (p. 2569).